

des får læserne et klart indtryk af byens placering i det jyske købstadshierarki. Det fremgår således, at Århus først efter 1855 distancerede sig størrelsesmæssigt fra Aalborg og Randers.

Også flere andre forfattere lægger megen vægt på at placere Århus i en større sammenhæng og at drage paralleller til andre byer. Mest bemærkelsesværdigt er Thomas Bloch Ravns bidrag, der er gennemsyret af den opfattelse, at 1700-tallets mennesker havde en ganske anden forestillingsverden end nutidens danskere. Fællesskab og standsfølelse blev betragtet som væsentligere end fri konkurrence, skriver han. Derfor søgte lavene at sikre, at alle medlemmer fik nogenlunde ensartede vilkår, »så ingen steg for højt, og ingen sank for dybt«. Ligeledes stræbte købmændene efter at holde fælles prispolitik »for på den måde at forsøge at hæmme den indbyrdes konkurrence, der truede med at skabe større ulighed mellem dem«. I årtierne omkring 1800 lykkedes det imidlertid staten »at tage det tigerspring, der skulle skabe rammerne for dannelsen af et samfund, hvor vækst var i højsædet, og begreber som individualisme og konkurrence skiftede fra en negativ til en positiv klang«.

Jeg vil ikke bestride, at lighedsidealet har haft stor udbredelse i 1700-tallets samfund, men spørgsmålet er, i hvor høj grad dette ideal stemte overens med forholdene i virkelighedens verden. Under alle omstændigheder er beslutningen om fælles prispolitik i sig selv et vidnesbyrd om, at der var konkurrence mellem de handlende – og det samme gælder det århusianske bagerlavs gentagne bestemmelser om, at en mester kun måtte holde én tjenestepige til at gå rundt i gaderne for at sælge brød. I denne forbindelse kan det også bemærkes, at der er klar dokumentation for konkurrence mellem de sjællandske markeds håndværkere i slutningen af 1700-tallet

(jf. *Historie*, 1994, s. 15ff); det forekommer lidet sandsynligt, at deres østjyske fagfæller på samme tid skulle have haft helt anderledes mentalitet og handlemønster.

Nærværende bind af *Århus. Byens historie* hævder sig blandt de absolut bedste værker om dansk byhistorie, der er udkommet i den sidste snes år. Bogen er velskrevet, og den indeholder mange gode analyser inden for en række forskellige emneområder. Den adskiller sig dermed fra flere andre byhistorier, som nok giver en god og fyldig beskrivelse af visse emner, men går uden om mange andre temaer og problemstillinger, som er lige så væsentlige. Endelig kan det bemærkes, at *Århus. Byens historie* indeholder et fuldt tilfredsstillende noteapparat; også dette savnes i en del byhistorier.

Jørgen Mikkelsen

Verner Bruhn og Poul Holm under medvirken af Niels Wium Olesen: »Havneby og storkommune«, *Esbjergs Historie*, 3: 1910-1998. (Rosendahls Forlag, 1998). 328 s., 325 kr.

Det lokalhistoriske arbejde har gennem de seneste 20-30 år været præget af en kraftig professionel oprustning, først på museerne godt hjulpet af museumsloven, siden på de lokalhistoriske arkiver, ikke mindst i de større byer, hvor der flere steder er oprettet stadsarkiver. Denne udvikling spores også i den lokalhistoriske litteratur. Der udgives lokalhistorie som næppe nogensinde tidligere. En særlig iøjnefaldende genre er byhistorie, hvor der igennem de seneste år er udkommet en stribe store og meget smukt udstyrede bymonografier. Esbjerg er ingen undtagelse fra denne tendens. Byen har gennem de seneste år investeret ganske betydelige midler i de lokalhistoriske institutioner og det lokalhistoriske arbejde.

Nu har de lokalhistoriske institutioner kvitteret med et værk om Esbjerg bys historie. Redaktionen har fulgt den uformelle standard for en nyere byhistorie, et trebindsværk smukt udstyret med et bordeauxrødt omslag, som nederst er prydet af en række billeder, der slår centrale temaer an. Bogen er forsynet med en overdådig rigdom af såvel sort-hvide som farvebilleder, der utvivlsomt vil hjælpe godt på salget i Esbjerg. Tredje bind, der dækker perioden 1910-1998, har fået titlen »Havneby og storkommune«. Forfatterne bag bindet er fhv. seminarielektor Verner Bruhn og leder af Center for Maritim og Regional Historie Poul Holm under medvirken af lederen af Historisk Samling fra Besættelsestiden Niels Wium Olsen, der har bidraget med afsnittet om Esbjerg under Anden Verdenskrig. Det er kompetente folk, der har påtaget sig det vanskelige og til tider utaknemmelige arbejde at skrive byens historie helt op til kort før udgivelsen af bogen, en periode, som stort set alle i Esbjerg har en mening om.

Dispositionen er bestemt ikke traditionel. Bogen indledes med et ti siders afsnit om »De lange linier«, hvor hovedtrækkene i byens historie i perioden trækkes op lige fra vejret over befolkningsforholdene, havnen og det øvrige erhvervsliv til byens boliger. Den måde at trække hovedkonklusionerne frem på går også igen ved de enkelte kapitler, der indledes med en kortfattet opsummering af kapitlet. Det er en smagssag, hvad man synes om denne form, som formentlig er inspireret af offentlige rapporter, der ofte indledes med et kort sammendrag af indholdet, så fortravlede politikere og erhvervsfolk kan slippe for at læse selve indholdet. Men som naturligvis også gør det muligt at danne sig et overblik over byens historie. Personligt foretrækker jeg det princip, hvorefter resultaterne som i en krimi blotlægges i løbet af bogen.

Efter dette afsnit følger bogens krop bestående af to halvdele om henholdsvis perioden frem til 1940 og efter 1945, adskilt af et kapitel om besættelsen. Hver halvdel indeholder en række afsnit, der behandler byens vækst, havnen, fiskeriet, det øvrige erhvervsliv, det politiske liv, dagligliv og levevilkår, skole, kirke og kultur. Bogen kommer vidt omkring. Der er afsnit om forholdene i hjemmene og om byens forskellige generationer, ligesom der er blevet plads til et afsnit om byens fester. Tilsyneladende er der ikke fejlet noget ind under gulvtæppet. Således har såvel den landskendte »lugt af penge« over Esbjerg og de mange strejker helt frem til RiBus-konflikten i 1995 fundet vej til spalterne. Mange steder og ikke mindst i beskrivelsen af forholdene på havnen og fiskeriet suppleres beskrivelsen af små erindringsglimt, der ikke alene bløder stoffet op, men også giver nogle meget præcise beskrivelser af forholdene for »manden på gulvet«. Det gælder ikke mindst den meget bevægende historie om fisker »Knæ Banks« død og hans enke Johanne Enevoldsens reaktion, da de fandt liget (s. 79f). Historien står for de fleste utvivlsomt tilbage, når man har glemt de indledende oplysninger om de 383 fiskere, der druknede i perioden 1900-42. På denne måde bevæger bogen sig flere steder let og ubesværet på forskellige niveauer fra beskrivelser af generelle forhold til beskrivelser af de mennesker og firmaer, der har skullet leve under disse forhold. Endelig bør redaktionen roses for ikke blot at have forsynet bogen med et person- og stednavneregister, men også et emneregister, et uundværligt arbejdsredskab for såvel lokalhistorikere, slægtsforskere og andre med interesse for byens historie.

Selv om forfatterne kommer bredt rundt i byhistoriens mange aspekter, så har de bestemt holdt, hvad de lover med

titlen »Havneby og storkommune«. Ikke mindst stoffet om havnen og fiskeriet fylder ganske betragteligt, faktisk en fjerdedel af bogen. Dertil kommer to kapitler om de øvrige virksomheder og om arbejdsmarkedsforhold, der for en stor dels vedkommende vedrører følgeindustrien. Resultatet er blevet en grundig beskrivelse af disse emner lige fra konjunkturerne inden for godsomsætningen over arbejdsgangene i filetindustrien og forsøg på fiskeri ved Grønland til dagliglivet på havnen. Det er der gode grunde til. Havnen og fiskeriet har fra byens grundlæggelse spillet en helt central rolle for Esbjerg og gør det stadig den dag i dag, som det blandt andet udtrykkes om havnens status for 1998: »Alt i alt tegnede havnen sig for hver femte af de 46.000 arbejdspladser i byen« (s. 231). Selv om havnen og fiskeriet ud fra en økonomisk betragtning fylder meget, så er det sket på bekostning af de øvrige stofområder og måske mest markant i forhold til emner som idræts- og fritidsliv, der forekommer yderst tilfældigt og holdt i meget generelle vendinger, som slet ikke lever op til den detaljeringsgrad, der præger de store erhvervshistoriske kapitler. Det er synd, især når den ene af forfatterne sidder inde med en ganske betydelig viden på netop dette område.

Et problem, der også rummer mere principielle spørgsmål, er forholdet mellem den synkrone og den diakrone beskrivelse af byen og dens historie. Hovedvægten er lagt på den diakrone beskrivelse af byen. Det er byens »udvikling«, der beskrives. Derimod skal man lede længe og mange steder i bogen for at få en beskrivelse af byens rum og liv på et eller flere tidspunkter i perioden. Meget karakteristisk rummer bogen kun ét bykort, der viser byen, dens udstrækning og gadeforløb, nemlig Nonboes byplan fra periodens begyndelse (s. 26), mens der er hele fem

kort over havnen og havneudbygningsplaner. Efter endt læsning mangler jeg en stofflig fornemmelse af byen, som kun leveres i brudstykker. Et lille godt eksempel er historien om »Carl Kulørs« præfabrikerede huse, hvor den eneste oplysning om husene er, at de stadig præger hele gadepartier. Hvilke gadepartier kunne man spørge? Egentlig kan det undre, at forfatterne til netop Esbjergs byhistorie, som kan trække på et godt og ganske betydeligt materiale i kraft af Peter Dragsbo forskning i byens huse og kvarterer ikke har prioriteret dette emne højere. Jeg tror, at mange i Esbjerg og måske ikke mindst uden for vil føle et savn af de synkrone beskrivelser af byens rum og liv.

Normalt kommenterer jeg ikke layouten, men når der som her er tale om en stor layoutmæssig satsning, der skal imødekomme såvel læg som lærd, kræver denne en kommentar. Bogen arbejder med to spalter til brødteksten og en tredje smal spalte til billedteksterne. Da den samtidig har en meget stor topmargin har redaktionen tydeligvis forsøgt at læne sig op ad de populære kvartformatbøger, der giver store layoutmæssige muligheder for placering af billeder. Problemet er blot, at man har været nødsaget til at anvende en lille skriftstørrelse i brødteksten for at gøre plads til tre spalter. Normalt er palatino en smuk og meget læsevenlig skrifttype, men her virker siderne meget teksttunge og ikke særlig læsevenlige til trods for de mange gode illustrationer. Derfor skal det også tages meget bogstaveligt, når borgmester Johnny Søtrup i forordet takker forfatterne for »denne stofmættede bog«. For de mange lokalhistorisk interesserede, der ofte har nået en moden alder, kan den lille skrifttype imidlertid være en overvindelse. Til gengæld er bogen behagelig fri for korrekturfejl. En enkelt har dog indsneget sig i indholdsfortegnelsen, hvor afsnit-

tet »Anden Verdenskrig« rettelig starter på side 133 og ikke som angivet på side 113.

Ovenstående betragtninger skal tages som udtryk for, at der er tale om en særdeles kompetent byhistorie, som er præget af professionalisme i ordets bedste forstand. Bogen sidste afsnit omhandler byens bestræbelser for at gøre Esbjerg mere kendt udadtil og udnæv-

nelsen af Esbjerg til årets by i 1997. Med »Havneby og storkommune« har Esbjerg fået et smukt og videnstungt punktum for byens historie i anledning af byens 100 års jubilæum, der på én gang føjer sig ind i disse bestræbelser og som vil være udgangspunktet for mange lokalhistoriske studier af byens historie fremover.

Kim Furdal

ØKONOMISK OG SOCIAL HISTORIE

Gunnar Solvang: *Husmandsliv under afvikling. Udvikling og forandring i et sønderjysk landbosamfund 1975-2000 med hovedvægt på de nye tilflyttere.* (Landbohistorisk Selskab og Historisk Samfund for Als og Sundeved, 1999). 404 s., 278 kr.

I de seneste år har både forskere og politikere efterlyst viden om de nye tilflyttere i de danske landdistrikter. I takt med afviklingen af landbrugsbedrifter har tilflytterne gradvist overtaget den tomme boligmasse. Således udgør ikke-landbrugerne i dag i de fleste landdistriktssamfund den største og vigtigste befolkningsgruppe. Hvad får disse mennesker til at vælge landet fremfor byen? Hvilken betydning har de nye tilflyttere for landdistriktssamfundenes fremtidige udviklingsmuligheder? Politikernes interesse for sådanne spørgsmål afspejler sig i Indenrigsministeriets betænkning nr. 1333 fra 1997, hvori indgår en spørgeskemaundersøgelse om befolkningens holdninger til det at bo på landet. Ligeledes afspejles forskernes ønske om at påvirke den offentlige planlægning i tværvideenskabelige publikationer om emnet, som f.eks. antologien *Landdistrikterne 1950-2000* (anmeldt i *Historie*, 1999, 2).

Gunnar Solvangs nye bog, *Husmandsliv under afvikling*, er det indtil dato mest ambitiøse forsøg på at belyse et nutidigt landdistriktssamfund, nærmere betegnet beboerne på Kær Halvø nord for Sønderborg. Formålet er at danne et »helhedsbillede«, hvori indgår såvel landboernes nutidige livsvilkår som den historiske baggrund for disse livsvilkår. Denne tværvideenskabeligt anlagte, holistiske undersøgelse blotlægger imidlertid det alsiske landdistriktssamfund som et »mikrokosmos«, dvs. som et konkret, geografisk afgrænset samfund, der antages at afspejle den generelle udviklingstendens på landsplan. Hermed bliver hensigten med bogen også, på et mere overordnet plan, at tilvejebringe dels en »basisviden« for forskningen, dels et »brugbart vidensmateriale« i den fremtidige planlægning.

Husmandsliv under afvikling kan deles op i fire hoveddele: en historisk gennemgang af husmandskolonien Rønhave 1925-75, en gennemgang af strukturudviklingen inden for landbruget siden 1970'erne, en skildring af områdets nuværende beboere samt en bebyggelses- og landskabshistorisk gennemgang af Kær Halvø og Rønhave-kolonien.